

KUPUSZINAI HAGYOMÁNYOS MESEMONDÁS

KUPUSINAN TRADITIONAL STORYTELLING
KUPUSINSKO TRADICIONALNO PRIPOVEDANJE

BERKÓ CSUVÁRDITY TAMARA

MA, óvodapedagógus

Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka

MTTK – Kultúrakutató Műhely, tag

Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség, szakmunkatárs

cvardictamara@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÓ • Munkám a kupuszina (bácskertes) hagyományos mesemondást és Toldi István kupuszina mesemondót mutatja be. Kutatásaim során átnéztem az adott téma szakirodalmát és Raffai Judit vajdasági magyar népmese-katalógusát. Kupuszina/Bácskertes máig őrzi palóc nyelvjárását, hagyományait, egyedi népviseletét. A faluban az 1950-es években még lehetett élőszavas mesemondást hallani, később viszont arra kellett felfigyelnünk, hogy mint sok más hasonló településen, a rádió, a tévé elterjedését követően a mesék iránti igény, ezáltal pedig az élőszavas mesemondás csaknem megszűnt. Kizárólag valós történeteket mesél a közösség, a történetmondásban inkább a realitás igénye dominál. Adatközlőim visszaemlékezései arra utalnak, hogy régebben is főleg megtörtént eseményeket osztottak meg egymással a falubeliek, a népmesét pedig a gyermekek szüleitől és nagyszüleitől hallhatták. Élték a faluban mesélő emberek, akiket szívesen hallgatott a lakosság, azonban ők nem népmeséket, inkább tréfás történeteket mondtak el. Az adatközlők beszámolóit és az áttekintett szakirodalom alapján elmondható, hogy négy hagyományos mesemondási alkalom biztosan létezett: a borbélynál, a kovácsnál, a kispadon a felnőttek körében, és a gyermekeknek való mesélés.

KULCSSZAVAK • népmese, hagyományos mesemondás, élő mesemondás, Kupuszina (Bácskertes), Délvidék, Vajdaság

BEVEZETŐ

A hagyományos mesemondás a felnőtteknek szánt műfaj, melynek fő célja a szórakoztatás (RAFFAI-DALA). „A mesemondó a népmesék megfogalmazója és előadója, tehát anyaggyűjtő, költő és előadóművész egy személyben, aki egy kisebb közösségnek művészi formában a külvilág eseményeit és az emberi élet törvényszerűségeit tolmácsolja. A népmesék iránti érdeklődése, a mese világában való tájékozódni tudása rendszerint már gyermekkorában megnyilvánul, s mire felnő, kialakul az a témacsoport, világszemlélet, erkölcsi felfogás, nyelvi készség, amelynek alapján meséit kiválasztja, repertoárját összeállítja. A fonó, a katonaság már csak bővíti, szilárdítja a mesemondó meseanyagát, tudását, gazdagítja kifejezéskeincsét. Tudásának felhasználására életének különböző szakaszain, foglalkozásától és környezetétől függően kerül sor” (KOVÁCS 1980a: 577). Toldi István kupuszinai mesemondó a következő gondolatokat osztotta meg a *Képmás* újságírójával: „Hiszen a jó magyar népmese az mindig az életre tanít. Arra, hogy hogyan kell minden helyzetben embernek maradni, miképp kell megőriznünk a méltóságunkat, a büszkeségünket. Arra is tanít, hogy harcolni szemtől szembe kell, a gonoszt pedig tisztelni, félni kell, de kötelező legyőzni. A népmese arra is felhívja a figyelmet, hogy amíg haladunk a célunk felé, segítséget kell nyújtani másoknak: ha egy rózsabokornak, akkor annak, ha egy kemencének, akkor annak, ha egy öregasszonynak, akkor annak. A mesében az is benne van, hogy a legreménytelenebb helyzeteknek is van megoldásuk” (KONCZ). Voigt Vilmos szerint: „A legkiválóbbnak megismert mesemondók rendszerint igazán sok mesét tudnak, ezt már ifjú korukban neves mesélőktől elsajátított mesékkal kezdik, majd ezután is szinte minden módon gyarapítják mesetárukat. Aszerint is különböznek a mesélők, hogy milyen tudatossággal alakítják a hallottakat. Általában a jó előadó változtat, de ezzel csak pregnánsabbá, kiszínezettebbé teszi a mesét” (VOIGT 246).

A népmese az élőszó művészete, mely mögött két ember áll: a mesemondó és a hallgató. A kifejezőeszközökhöz hozzátartozik nemcsak a beszéd és az azt kísérő arc- és kézjáték, hanem az emberek közötti viszony is (vö. KOVÁCS 1980b). A mesélő és a hallgatóság olyan közösséget alkot, melyben mindenki aktív vagy passzív módon, de a hagyomány birtokosává válik. A mesemondás az élőszó művészete, ami nemcsak azt jelenti, hogy jobb élőszóban hallani a mesét, hanem azt is, hogy a mesemondás látványa is segíti a mese befogadását, élvezetét és megértését. A mesemondó a mesei kép bemutatásához többféle eszközt is használ: változtatja a beszéd ritmusát és gyorsaságát, a hangerejét, az arckifejezéseit, gesztusokkal hangsúlyt ad egyes szavaknak, indulatot fejez ki velük, párbeszédes részeknél hanghordozásával és gesztusaival játssza

el azonosulását a mesei szereplőkkel. Ezek mellett mozdulataival megalkotja a mesei teret, és kommunikál a közönséggel (RAFFAI–DALA). Mesemondóként fontosnak tartom ezeknek az eszközöknek a használatát, hiszen mesélés közben nemcsak előadók vagyunk, hanem némiképp egy közösség tagjai is, tehát kezünkben a lehetőség, hogy aktívvá tegyük a hallgatóságot. Ehhez elengedhetetlen a közönség reakcióinak, érdeklődésének és viselkedésének a megfigyelése, hogy aztán ezeket az információkat tudatosan felhasználjuk mesemondás közben.

NYOMTATÁSBAN MEGJELENT KUPUSZINAI MESEANYAG ÁTTEKINTÉSE

„A Vajdasági Magyar Kultúrszövetség megbízásából 1949 és 1953 között kezdődött meg a vajdasági falukutatás, amelynek keretében a szövetség több szervezett magyar néprajzi gyűjtést is támogatott. Az egyik csoport Bácskertesén, Doroszlón és Gomboson végzett terepmunkát, ennek eredménye Czimmer Anna gyűjtése, amely jó néhány, a bácskertesesi borbélynál elmondott folklórszöveget tartalmaz” (RAFFAI 10).

Penavin Olga *Jugoszláviai magyar diakrón népmesegyűjteményében* olvashatunk Kupuszinán gyűjtött történeteket és meséket. Többek között itt is találkozhatunk Czimmer Anna gyűjtésével is. Ezek a történetek a következők: *Tűszerkezet, Mese a halálról és a szegény emberről, Mendemondák, boszorkányhistóriák Kupuszináról* (PENAVIN 1993: 176–179).

Silling István a *Néprajzi Látóhatárban* 1993-ban kupuszinai mondákat és meséket publikált, melyeket a múlt század 80-as éveiben gyűjtött. A népmesék típusok szerint a következők: *Krisztus a fősvény asszonyt teknősbékává változtatja, Krisztus a lovat megbünteti, A kalász megrövidülése, Krisztus és Szent Péter éjszakai szálláson, kocsmában, lakodalomban, A rest legény és a szorgalmas lány* (RAFFAI 341, 345, 372, 373, 385, 399).

KUPUSZINAI HAGYOMÁNYOS MESEMONDÓK MEGISMERÉSE A TEREPMUNKA ALAPJÁN

A szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, melyen mester fokozatú óvodapedagógusi diplomámat szereztem, nem csak erre a hivatásra készítet fel. 2016 őszén kezdtem el tanulmányaimat a szabadkai Sárga házban, ahol a pedagógia és a pszichológiai tárgyak mellett elég hamar magával ragadott a néprajz és a népmesék világa, ami az óvodapedagógusi szakmának egy nagyon

fontos szegmense. Ekkor kezdtem el ismerkedni magával a mesemondással is, és hamar Toldi István lett a mesemondó mesterem. A közös munkánk leelején kizárólag mesecsizolással foglalkoztunk, azonban idővel megfogalmazódott bennem a szándék, hogy a diplomadolgozatomat 2020-ban róla írjam meg. Az évek során sokat dolgoztunk együtt, és ennek a közös munkának az eredménye a *Toldi István, a népmesék mestere* és a *Kupuszinai mesemondás* című dolgozataim.

Mielőtt rátérnék azokra a kupuszinai hagyományos mesemondókra, akiket a terepmunkám során ismertem meg, szeretném bemutatni Toldi Istvánt és kapcsolatát a népmesékkal.

Toldi István nemcsak mesemondó, hanem településének univerzális hagyományápolója, és a helyi kulturális élet fontos alakja, aki 2018 óta a Petőfi Sándor Művelődési Egyesület elnöke is. A kupuszinai közösség kiemelkedő tagjaként Toldi István a saját anyanyelvén, palóc nyelvjárásban mesél. Toldi még hagyományos körülmények között tanulta a mesemondás „tudományát” édesapjától, amikor a tudása aktivizálódhatott volna, közösségünkben a mesemondás szokásának hagyományos alkalmi megszűntek, így már csak a folklorizmus keretein belül találta meg közönséget. Emiatt őt is a hagyományos mesemondók közé sorolnám. Gyermekként megtanult meséi és történetei hosszú éveken át csak régi emlékként éltek tovább, s talán a sors fintora, hogy lánya 2003-ban meseillusztrációjával díjat nyert a zentai székhelyű Kálmány Lajos Népmesemondó Versenyen, amelynek döntőjén adták át ezt az elismerést is. Toldi István ekkor – a díjátadóra várva – figyelmesen végighallgatta az összes mesemondót, és eldöntötte, jövőre ő lesz az első helyezett. Mesemondónk eltökélt és céltudatos volt, így a következő évben jelentkezett a zentai mesemondó versenyre, és ahogyan azt ki is tűzte magának célul, első díjas lett. Egyik verseny és díj követte a másikat, Toldi mindenhol győzelmet aratott. Elmondása szerint a legrosszabb díj, amit elnyert, az első helyezés volt. Család és munka mellett, a szabadnapjait arra fordította, hogy minél többet meséljen, és ezért hajlandó volt áldozatokat hozni, hosszú utakat megtenni: „...magam is egy állás és gazdálkodói munka mellett művelem, hála a nejemnek, aki szükség esetén helyettem végzi el a munkát, és mindenben támogat. Bizonyos, hogy nélküle logisztikai képtelenség volna, hogy eljárjak mesét mondani, hogy beteljesítsem azt a küldetést, amely az enyém. Márpedig meggyőződésem, hogy az ember csakis a számára kijelölt úton haladva lehet eredményes, hiteles, közösségének értékes és hasznos tagja. Számomra magyarnak lenni nemcsak a nemzethez való tartozást, hanem egyfajta életminőséget is jelent” – nyilatkozta a *Magyar Szónak* 2018-ban (L. MÓGER). Toldi István mostanra háromszoros Mesefa díjas mesemondó, magáénak tudhatja a Palócország Örökös Mesemondója címet, megkapta az

Aranyalma díjat, a Népművészet Mestere és a Magyar Kultúra Lovagja, de a Szedes Fábrián- és Kálmány Lajos-díj büszke tulajdonosa is. Az idei év augusztusában pedig átvehette a Magyar Ezüst Érdemkeresztet is.

István meséit mindig palóc nyelvjárásban mondja. Büszke kicsi falujára, hagyományaira és arra, hogy a magyar nyelv sokszínűségéhez ők is hozzá tudnak tenni valamit. Értékesnek tartja mindazt, amit az ember magával hoz, legyen az szokás, nyelvjárás vagy bármilyen jellegű tudás. Számtalanszor képviselte már szülőfaluját egy-egy eseményen, magára öltve büszkén a kupuszinai népviseletet, és ha épp nem mesélt, akkor táncolt. Toldit mindig viseletben lehet látni mesélni, ez is azt jelzi, büszke gyökereire. 2013-ban így nyilatkozott a *Hét Napban*: „A nyelvjárás, a népviselet tehát nem olyan dolog, amitől mielőbb meg kell szabadulnunk, hiszen egy közösséghez való tartozásunkról ad hírt. Nálunk, Kupuszinán nagyon fontos a hagyománytisztelet. Lakodalmakba menet már a kétéves gyermeket is népviseletbe öltöztetik. Később, ahogy növekszenek, úgy vonjuk be őket művelődési egyesületünk szakcsoportjaiba. A hagyomány fontosságának tudata, szeretete így már gyermekkortól kezdve felszívódik a kicsikben. Velünk, idősebbekkel együtt nemcsak érzik, hanem tudják is, hogy ha lemondanánk a hagyományainkról, tulajdonképpen magunkról, magyarságunkról mondanánk le” (KOVÁCS 2013).

Amikor célul tűztem ki, hogy megismerjem a kupuszinai mesemondás hagyományát, természetes volt számomra, hogy Tolditól kérek segítséget, aki az adatközlők ajánlásával járult hozzá munkám ezen részéhez.

Négy idősebb adatközlővel sikerült beszélgetnem a mese- és történetmondás szokásairól és hagyományairól Kupuszinán. Szinte minden beszélgetés így kezdődött: „Olyan, mint a Toldi, még nem volt.” Magát a mesemondást mindenki az ő személyével kötötte össze. A beszélgetések során mégis kiderült, hogy éltek a faluban olyan személyek, akikkel a mesemondás szempontjából érdemes foglalkozni.

Az első személy, aki – mint mesemondó, Toldi István után – az adatközlők eszébe jutott, Sóta (Vinkó) Pali bácsi volt. Az elmondások szerint az 1950-es évek tájékán mesélt a faluban, de nem meséket, hanem egyéb történeteket mondott el. A falubeliek leírása szerint ezek olyan narratívák voltak, amelyeket kizárólag a Művelődési Házban mesélt a színdarabok között, a szünetekben: „De volt olyan, hogy a színdarab szünetjében volt a Sóta Pál, a Vinkó. Régi fehér gatyá, ing, kalap... és az minden szünetben olyan vicces meséket, rengeteg érdekeseget tudott azelőtt. De én nagyon apró gyerek voltam. De emlékszem rá nagyon. Nem volt a szünetben kimenés, alig vártuk. Néha jobb volt, mint a színdarab” – mesélte M. I. Minden adatközlőm megerősítette, hogy Sóta (Vinkó) Pali bácsi történeteit nagyon kedvelték, minden alkalommal sikerült megnevetetnie a közönséget. Ami említésre méltó, hogy

sem ezeket, sem más történeteket nem mesélt sem otthon, sem pedig más társaságban: „Nekem nem, otthon nem. A színpadon. Emlékszem, gyerek vótam. No és én akkor ott a színpadon láttam többször, hallottam neki ezeket a monológokat. Humoros volt nagyon, meg a közönség nagyon nevetett. Nagy tapsokat kapott, meg kedvelték sokan. Vinkó Pali bácsi, no akkó...” – mondta el fia, S. J., akinek emlékezete szerint néha a lakodalmi készülődések során lehetett még édesapja történeteit hallani.

„Ezt is tudni kell. Mer még a mozdulatai is... az született arra, hogy azt előadja. Hát az olyan nevetés, olyan taps volt. Ilyen vicceket nagyon tudott, nagyon, nagyon! Volt benne, ami igaz is vót, de hozzá is tudott adni. Rátermett volt arra, hogy ő tudta azt kiegészíteni, hogy az humoros legyen. Nagyon jó tehetsége vót. Azt látom, hogy a Sterli [Toldi István] is ilyen. Nagyon jó szótehetsége van a Pityunak is. Látom, hogy tudja kiegészíteni a történetet, hogy érdekes legyen, odafigyeljen rá a nép. Biztos, hogy sokakban van humor, de nem tudja kiegészíteni, úgy elmondani” – B. M. pontosan fogalmazta meg, hogy szerinte milyen az igazán jól mesélő ember.

Sóta Pál, mivel a színpadról szórakoztatta a közönségét, ilyen formában már kapcsolódik a folklorizmus keretein belül működő mesemondáshoz, azonban szerettem volna megtudni azt is, hogy voltak-e olyan emberek, akiknek szintén volt tehetségük a történetmondáshoz, azonban azt egy természetes közegben mutatták be, munka vagy beszélgetések során. Három ilyen személyről hallottam az interjúk alkalmával.

Adataim közül kitűnik Harcsa Misa bácsi személye, aki M. I. elmondása szerint hazugságmeséket mesélt a borbélynál az 1950-es években. A tényt, hogy élt a mese a kupuszinai borbélynál, Czimmer Anna gyűjtése is megerősíti. A történetek főleg fiktívek voltak, viszont adatközlőm szerint volt, hogy megtörtént eseményeket is mesélt, csak olyannyira eltúlozva, hogy bár tudták, nem igaz, szinte hihetővé vált a történet hallgatása közben. M. I. ezt mesélte Harcsa Misa bácsiról: „Én azt nem ismertem, de egy kicsit azért emlékszem rá. Én úgy tudom, hogy Harcsa Misa bácsi. Ez kitalált történeteket. Ilyen, hogy... azért is hívták Harcsa Misa bácsinak, mert azt mesélte, hogy elment halászni, és akkor egy kocsitengőt meggörbített, meg ilyen kötelet rákötött a kocsi tengelyére. Azt buktatónak használta, és akkora harcsát fogott, meg egy kisborjút kötött erre. Szinte majdnem hihetővé váltott. Akkora harcsát fogott, hogy lovakkal húzta ki. Nagyon jól ki tudta karikírozni. Ennyit tudok róla. Ez nagyon régi. Ez ilyen hazudós, jól tudta előadni. Ezeket se én hallottam, úgy mondták, hogy ilyeneket mesélt. Í ezeket a borbélyná, meg talán a férfiak körében a kocsmában.”

S. J. adatközlőm még két olyan személyre emlékezett, akik bár népmeséket nem meséltek, de történeteikkel szórakoztatták a falu közösséget. Állítása

szerint a falu lakosai szerettek ezeknek az embereknek a társaságában lenni, sokszor esténként átjártak hozzájuk, hogy meghallgassanak néhány történetet. „Hát itt lakott pár házra az öreg Sándor bácsi. Én azt úgy szerettem hallgatni, annak olyan saftosan gyitt ki, amit mondott. Figyelté, mint gyerekek. Úgy habzott a szája, ahogy meséte. Nem vót unalmas. Nagyon fontos az előadás, hogy hogy tálalja fel valaki a dolgot. Meg volt egy Brávác, kovács. Az is rengeteget. Nála összejöttek sokan, mer dolgozott este tízig, és akkor télen mit csináljanak, akkor oda elmentek, és akkor ott nagyon sokat mesét” – emlékezett vissza S. J. Adatközlőm, sajnos, Sándor bácsi nevére nem emlékezett, Brávác kovácsról azonban kiderült, hogy Maros Pálnak hívták.

HAGYOMÁNYOS MESEMONDÁSI ALKALMAK KUPUSZINÁN

A múltbéli mesemondási alkalmakat az adatközlők visszaemlékezései alapján próbálok bemutatni. Az adatközlőim közül sokaknak nemcsak a szülei, hanem a nagyszülei meséltek otthon. Az idősebb adatközlőknek sokszor munka közben, vagy amikor az idő úgy engedte, ritkábban elalvás előtt, de ez kevésbé volt jellemző. „Hát amikor jó kedve vót öreganyámnak, vagy én sem nem aludtam vóna, és akkor itt volt nálunk: – Meséljen má valamit! – könyörögtem. Nem külön alkalmakkor. Volt, hogy ott aludtam, és akkor, ajde, este egy mesét, amíg nem alszik a gyerek... Vót, hogy a végit már nem is hallottam, elaludtam” – emlékezett vissza S. J. A fiatalabb adatközlőimnek pedig már inkább elalvás céljából meséltek esténként, de a nagyszülők más napszakokban is meséltek unokáiknak. Penavin Olga a *Jugoszláviai magyar népmesék* első kiadásában ír erről: „A legbuzgóbb meshallgatók falun-városban egyaránt a kis gyerekek 10–12 éves korig. Meseadagjukat azonban többnyire a nagymamától kapják, a szülők nem érnek rá ilyesmire. Ma tehát a mesemondás szép szokása a nagymama feladata és kedves, de néha terhes kötelessége lett. Többnyire este, lefekvéskor került rá sor az ágyban” (PENAVIN 1984: 11).

A múltban élő mesemondási alkalom volt Kupuszinán a borbélynál: „Azelőtt a borbélynál. Amikor megborotválták a férfiakat, akkor nem siettek, ott még elbeszélgettek” – mondta el M. J. Ezt az adatot Czimmer Anna is alátámasztja (CZIMMER 2081). Ezenkívül sok történetet lehetett hallani a kocsmában, különböző munkák során és főleg esténként a szomszédságban.

„Általános falusi mesélési alkalmak: majd minden faluban esténként, tavasztól késő ősziig, ha elvégezték a munkát, megetették a jószágot, megvacsoráztak, kiülnek a ház elé a kispadra levegőt szívni, pihenni, elbeszélgetni a világ soráról. Ilyen alkalom a vasárnap délutáni tanyázás, »bandázás« is” (PENAVIN 1984: 11). Kupuszinán is ez volt az egyik legmeghatározóbb hely, ahol történeteket lehetett hallani. „Nagyon sokan ültek kint, de a férfiak min-

dig külön ültek. Azok kártyáztak. Minden sarkon kártya volt. Az asszonycsapat, azok meg pletykáztak. Mink gyerekek meg játszottunk. Vasárnap is ültek kint... rengeteg vót a nép, most nem ül senki. Itt is ültek, mesélt ki mit mesélt, az életiről, ilyen dolgokat” – idézte fel M. I. gyerekkori emlékeit.

Az áttekintett irodalom és a terepmunkán elhangzott adatok alapján elmondhatom, hogy Kupuszinán négy hagyományos mesemondási alkalom biztosan létezett: a borbélynál, a kovácsnál, a kispadon a felnőttek körében és a gyermekeknek való mesélés.

HAGYOMÁNYOS MESEMONDÓK, ADATKÖZLŐK REPERTOÁRJÁNAK A MEGISMERÉSE

A terepmunka során igyekeztem minél jobban megismerni adatközlőim meserepertoárját. Az 1950-es években mesélő Sóta Pál, amint már említettem, nem mesékkal, hanem egyéb történetekkel szórakoztatta közönségét. Bár repertoárja nem mesékből állt, történetmondása közben mégis használt narratív folklórmotívumokat a mesélés hangulatát keltve, ezáltal pedig elbeszélése a folklór részévé vált. Fia két monológ címére emlékezett, azonban a tartalmára nem: *Meccs és Rétecsütés*. Egy másik adatközlőm, B. M. pedig arra emlékezett, hogy a *Palacsintásütés*ről mesélt egyszerű Pali bácsi. Ebből a néhány címből arra merek következtetni, hogy az ihletet a falu hétköznapi életéből merítette, talán ettől is váltak olyan életközeli és népszerűvé monológjai.

Idősebb adatközlőim közül legtöbbször hallottak mesét otthon. Bár nem emlékeztek az összes címre, mégis az adatok egymás között megegyeztek. Ezeket a mesecímeket hallottam az adatközlőimtől, akiknek szülei vagy nagyszülei meséltek otthon: *Az aranytojást tojó tyúk*, *Piroska és a farkas*, *Félig nyúzott bakkecske*, *Brémai muzsikuskok*.

B. M.-nek otthon sosem meséltek, azonban esténként sokszor gyülekezett a szomszédság náluk, vagy egy másik háznál, és itt sok történetet hallott. Legtöbbször az aktuális dolgokról vagy a múltban történetekről csevegtek, azonban egy történetet megosztott velem, amiről már nem tudja, hogy mese volt-e vagy valóság. A történet arról szól, hogyan akarta a férfi megcsalni a feleségét, aki a végén túljárt az eszén.

Idősebb adatközlőim meseismerete azokból a történetekből áll össze, melyeket még gyermekkorukban meséltek nekik, bár már ezekre sem emlékeznek teljes egészében.

A falu lakosairól elmondható, hogy a történetmondás valóban része volt mindennapjaiknak, azonban a visszaemlékezések arra utalnak, hogy főleg tapasztalataikat, régen történt eseményeket osztottak meg egymással. Az interjúk során én is számos történetet hallottam a piacos kalandokról,

a kocsmai fogadásokról, melyek közül néhány éppoly hihetetlen, mint egy népmese.

Arról is vannak adataink, hogy Kupuszinán az 1950-es években még lehetett élőszavas mesemondást hallani, később viszont arra figyelhetünk fel, hogy a lakosság hozzáállása megváltozott, és a történetmondásban inkább a realitás igénye dominál. A közösséget az évek során már új ingerek érték: rádió, tévé, újságok, mozi, ezáltal az érdeklődési körük is megváltozott. Erről a fordulatról Nagy Olga ír tanulmányában, amikor egyik adatközlőjét idézi, aki a fonóban mesélt: „A hosszú tündérmesék már mindinkább elmaradtak, mert kinő az ember a meséből. Már nem hisszük, hogy úgy is volt. Mikor látjuk, hogy a valóság nem olyan, ez már nem igaz, akkor átmentünk valami regényesebbe, amit inkább hihetünk...” (NAGY 1971: 1499). Nagy Olga ezt az átalakulást úgy fogalmazta meg, hogy „a realizmus betört a népköltészetbe” (NAGY 2001: 137).

Toldi István ma már megközelítőleg száz mesét ismer, a legkedvesebbek számára mégis azok, melyeket az édesapja mesélt neki. Ezek a *Vás Laci*, *Szürkelő Péter*, *Fehérlófia*, *Csalimese*, *A bátor juhász*, *Kilenc Jó*, *Szalma*, *parázs meg a bab* és a *Forró vizet a kopaszra* című mesék. „A mai napig ezek a kedvenceim. A többi olyan, amit itt-ott hallottam, és megjegyeztem” – vallotta be. Meserepertoárja az évek során számos mesével bővült, ezek közül a legtöbbet a népmese folklorizmusának színterein belül (mesemondó versenyek, fesztiválok, szakkörök) hallotta.

A NÉPMESÉK MAI ÉLETE ÉS TOLDI ISTVÁN SZEREPE

Mára a hagyományos mesemondási alkalmak megszűnőfélben vannak, azonban mások, átalakult formájukban egyre népszerűbbek. A népmesemondókkal színpadon, különböző rendezvényeken, mesemondó versenyeken, mesekocsmákban, műhelyek keretein belül találkozhatunk, s ezek az alkalmak és helyszínek egyre csak bővülnek. A zentai Kálmány Lajos Népmesemondó Verseny minden vajdasági mesemondó számára egy kiemelkedően fontos és meghatározó rendezvény. Gyerekek, fiatalok és felnőttek itt hallhatnak és mondhatnak népmesét – szakmai zsűri jelenlétében. Egy versenyről természetesen senki sem térne haza szívesen üres kézzel, azonban a Kálmány Lajos Népmesemondó Versenyen mégis azt érzem, hogy a jelenlévőket nem csak a díjak és a helyezések motiválják. A versenyen egy olyan meseszerető, nyitott és érdeklődő közönség veszi körbe a mesemondókat, akiknek öröm mesélni. Toldi István számára is a kezdetekben ez a verseny volt a meghatározó, ma pedig számos fiatalot készít fel erre az eseményre, illetve évek óta a szakmai zsűri tagja.

Kupuszinán Toldi jelenléte elég volt ahhoz, hogy a közösség ismét találkozzon az élőszavas mesemondással. Persze, a körülmények megváltoztak, de a folklorizmusban újra él a mese. A faluban ma már nem múlik el úgy ünnepi műsor, hogy ne lenne a része a mese. Toldi Istvánnak kétségtelenül nagy szerepe van a mai folklorizmus keretein belül működő mesemondásban. Munkássága és sikerei nagyban motiválják a fiatalokat arra, hogy ezzel a műfajjal kezdjenek el foglalkozni. Példamutatóan tanítja a fiatalokat, adja át tudását és tapasztalatait, 2023-ban pedig megalapította a Toldi-féle mesecsiszoló műhelyt. A műhely keretein belül egy teljes napon keresztül foglalkozik a mesemondókkal és a mesemondási technikák ismertetésével.

A mesemondás mostanra nem csak a szórakoztatásról szól, sokkal inkább identitásjelölővé vált. A fiatalokat nyelvjárásuk, viseletük megőrzésére motiválja. Büszkén veszik fel falujuk viseletét, és képviselik Kupuszinát. Nyelvjárásukra értékékként tekintenek, hiszen egyedivé válnak általa egy mesemondói közegben.

ADATKÖZLŐK

- B. M. született 1944-ben Kupuszinán, katolikus
 M. I. 1942–2022, Kupuszina, katolikus
 M. J. született 1951-ben Kupuszinán, katolikus
 S. J. született 1952-ben Kupuszinán, katolikus

IRODALOMJEGYZÉK

- BODOR Anikó 2015. *Széles a Duna. Kupuszinai népdalok*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet – Forum Könyvkiadó Intézet, Zenta–Újvidék
- CZIMMER Anna 1988. Adatok Kupuszina néprajzához III. In: *Híd*, 10., 2079–2082.
- KONCZ Veronika 2021. „A jó magyar népmese az életre tanít” – Palóc mesemondó a Délvidékről. In: *Képmás – Online magazin*, 2021. 07. 17. <https://kepmas.hu/hu/jo-magyar-nepmese-az-eletre-tanit-paloc-mesemondo-delvidekrol> (2024. 12. 01.)
- KOVÁCS Ágnes 1980a. Mesemondó [címszó]. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon. Harmadik kötet. K–Né*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 577–579.
- KOVÁCS Ágnes 1980b. Népmese [címszó]. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon. Harmadik kötet. K–Né*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 739–740.
- KOVÁCS Nándor 2013. Palócország örökös mesemondójánál, Bácskertesén. In: *Hét Nap*, 13. sz.

- L. MÓGER Tímea 2018. Magyarnek lenni életminőség. In: *Magyar Szó – Kilátó*, 13. sz.
- NAGY Olga 1971. Változó idők változó meséi. In: *Korunk*, 10., 1489–1500.
- NAGY Olga 2001. A népmesétől az oral history-ig. In: *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 9*. Szerk. és a szövegeket gondozta: Keszeg Vilmos. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 135–191.
- PENAVIN Olga 1984. *Jugoszláviai magyar népmesék I*. Akadémiai Kiadó – Forum Könyvkiadó, Budapest–Újvidék
- PENAVIN Olga 1993. *Jugoszláviai magyar diakrón népmese gyűjtemény II*. Forum Könyvkiadó, Újvidék
- RAFFAI Judit 2007. *Vajdasági magyar népmese-katalógus I*. ELTE, Doktori disszertáció. Néprajztudományi doktori iskola. Magyar és összehasonlító folklorisztikai program, Budapest
- RAFFAI Judit – DALA Sára 2005. Napjaink magyar mesemondása. [A 2004. szeptember 21-én, a *Mesemorzsák* című konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.] In: *Napút – Online kulturális folyóirat*.
http://www.naputonline.hu/naput-kiadvanyok-arhiv/naput_2005/2005_01/109.htm (2021. 06. 19.)
- VOIGT Vilmos 1998. Mese In: *A magyar folklór*. Szerk. és a szövegeket gondozta: Voigt Vilmos. Osiris, Budapest, 245–248.

ABSTRACT • This study aims to present the traditional storytelling practices of Kupusina (Hungarian: Bácskertes or Kupuszina) and István Toldi, its renowned storyteller. A comprehensive review of the extant literature on the subject was conducted, including Judit Raffai's Vojvodina Hungarian folktales catalogue. It is noteworthy that Kupusina has maintained its Palóc dialect, customs, and unique traditional attire. In the 1950s, oral storytelling was still a prominent form of entertainment in Kupusina, however, it was observed that, like many other similar settlements, the demand for tales and consequently for oral storytelling almost disappeared following the advent of television and radio. The community's storytelling is dominated by the need for reality, and only true stories are told. The respondents' recollections indicate that in the past, the villagers primarily engaged with true events, with children acquiring folktales from their parents and grandparents. The community included storytellers, though their repertoire did not encompass folktales, but rather comprised humorous anecdotes. Based on the respondents' accounts and the reviewed literature, four traditional storytelling occasions were identified: at the barber's, at the blacksmith's, at the table among adults, and storytelling for children.

KEY WORDS • folk tale, traditional storytelling, oral storytelling, Kupusina (Hungarian: Bácskertes), Délvidék, Vojvodina

SAŽETAK • Rad predstavlja Kupusinsko (mađarski: Bácskertes ili Kupusina) tradicionalno pripovedanje i Ištvana Toldija, pripovedača iz Kupusine. U sklopu istraživanja je izvršen pregled stručne literature na temu i katalog pripovedaka vojvođanskih Mađara Judite Rafai. Kupusina i danas čuva svoj palocki dijalekt, svoju tradiciju i jedinstvenu nošnju. U Kupusini se 1950-ih godina još moglo čuti usmeno pripovedanje, dok je kasnije primećeno, da kao u velikom broju sličnih naselja, širenjem radija i televizije skoro pa prestala potreba za pričama, pa tako i za usmenim pripovedanjem. Zajednica priča isključivo istinite priče, u pripovedanju pretežno dominira potreba za realnošću. Prisećanja ispitanika ukazuju na to, da su žitelji sela i ranije delili istinite događaje, dok su se narodne pripovetke prenosile deci od roditelja, deda i baba. U selu su živeli pripovedači koje je stanovništvo rado slušalo, međutim oni nisu kazivali narodne pripovetke već smešne anegdote. Prema iskazima ispitanika i stručnoj literaturi se može reći, da je postojalo najmanje četiri tradicionalnih prilika za pripovedanje: kod berberina, kod kovača, na klupici među odraslima i pričanje deci.

KLJUČNE REČI • narodna pripovetka, tradicionalno pripovedanje, usmeno pripovedanje, Kupusina, Delvidek, Vojvodina

Beérkezés időpontja: 2024. december. 6.

Elfogadás időpontja: 2024. december 10.